

לשוח בשדה

וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרֶב: (בראשית כד סג).¹

מסכת ברכות כו ע"ב – שלושת האבות תקנו את שלוש התפילות

תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפילת שחרית, שנאמר: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם" (בראשית יט כז),² ואין עמידה אלא תפילה, שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל" (תהלים קו ל). יצחק תקן תפילת מנחה, שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל" (בראשית כד סג) ואין שיחה אלא תפילה, שנאמר: "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהלים קב א). יעקב תקן תפילת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם" (בראשית כח יא), ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר: "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפילה ואל תפגע ביי" (ירמיהו ז טז).³

בראשית רבה ס יד – יצחק בא מהבאר, יצחק יוצא לשוח⁴

"ויוצא יצחק בא מבוא באר לחי רואי" – בא מלְבֹא. וְלַחֵיכֵן הַלֵךְ? ל"באר לחי רואי" – הלך להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים: ראה בעלבוני!⁵
 "ויוצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" – אין שיחה אלא תפילה, שנאמר: "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהלים קב א). וכן הוא אומר: "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי" (תהלים נה יח).⁷

מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כד סג – למה תיקן יצחק את תפילת מנחה

"ויוצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב". להתפלל לפני בוראו שהיה מוראו תמיד על פניו שלא ינסהו. לפיכך הוסיף על מעשה אביו, שאביו היה מתפלל בבקר לבד, וזה הוסיף וקבע תפילת המנחה.⁸

¹ פרשני המקרא לא התעלמו מפסוק זה והלכו בדרך הפשט, ראו רשב"ם על הפסוק: "לשוח בשדה - כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות עיני פועליו". וברמב"ן: "ויוצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה". ואבן עזרא איוב ל ד: "לשוח בשדה – ללכת בין שיחי השדה". ואנו נלך בדרך המדרש: "אין שיחה אלא תפילה".

² שלוש פעמים במקרא "וישכם אברהם בבוקר" (מצאו אותם) ומכולם בחר הדרשן את ההשכמה שלאחר הפיכת סדום. האם תוכלו למצוא סיבה לכך?

³ כבר דנו במדרש זה ובמקבילותיו בדברינו תפילות אבות תקנום בפרשת וירא. שם הראינו שיש שתי שיטות למקור התפילות: הנהגת האבות או עבודת בית המקדש. כאן הבאנו את שיטת ר' יוסי בר' חנינא (ר' יהושע בן לוי בבראשית רבה סח פרשת ויצא) שמקור התפילות הוא האבות. שיטה זו אמנם לא התקבלה להלכה (משום שלא הוכרע להלכה אם תפילת ערבית היא רשות או חובה), אך התקבלה למעשה (ראו דברינו שם) משום שהיא לא רק מעוגנת בדמות האבות (מעשה אבות סימן לבנים), אלא מתחברת היטב להשתנות היום והלילה וסדרי החיים. הקשר לאבות, מקבל חיזוק מדורשי רשומות שמצאו שהאות השנייה של כל אב היא זמן התפילה שתיקן. אברהם: ב"ת - בוקר, יצחק: צד"י - צהרים ויעקב: ע"ן - ערב. הקשר לסדר היום נשען על הפסוק בתהילים שנראה בהמשך: "ערב ובקר וצהרים אשיחה". ראו בראשית רבה סח: "אבות הראשונים התקינו שלוש תפילות ... אמר ר' שמואל בר נחמן: כנגד ג' פעמים שהיום משתנה. בערבית צריך אדם לומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוציאני מאפילה לאורה. בשחרית צריך לומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפילה לאורה. במנחה צריך אדם לומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שכשם שזיכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה". הפעם נרצה להתמקד בתפילתו היא שיחתו של יצחק ולא דווקא בתפילת המנחה שנגזרת ממנה תפילות מנחה אחרות, כגון זו של אליהו בהר הכרמל ודניאל, אלא יותר בעצם היציאה לשדה להתפלל.

⁴ בהקדמה למדרש זה נחזור לצמד הפסוקים המקדימים את פגישת יצחק ורבקה: "וַיֵּצֵא יִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רְאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֵר הַנְּגֹב: וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרֶב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גְמָלִים בָּאִים". האם אלה שני אירועים נפרדים או אירוע אחד? נחלקו על כך המפרשים: רש"י, רד"ק, אבן עזרא ועוד סבורים שמדובר בשני אירועים שונים, אך רשב"ם, רד"ק, רמב"ן ועוד – אירוע אחד (מה שמסביר בפשטות יותר את היקרותו במפגש עם רבקה). זה נושא נכבד בפשט המקרא שלא נדון בו. המדרש שלהלן מפרש את שני הפסוקים כל אחד לעצמו ונראה ששייך לסיעה הדוגלת בשני אירועים שונים.

⁵ בא ממקום שהלך לשם – מסביר א. א. הלוי. בא ממקום כלשהוא.

⁶ למרות הדרשות השונות, סמיכות המדרשים שמקורה בסמיכות הפסוקים, יכולה אולי לקשר בין עלבונה של הגר להמיית שיח המתפלל, העני המתעטף בתפילתו, "בְּצֵר רֹחֵי אֲשִׁיחָה בְּמֵר נַפְשִׁי" (איוב ז יא). ראו כל הפסוקים והמדרשים שבהערה 7 להלן. הגר נשאה קולה ובכתה, גם זה שיח. ראו דברינו גירוש הגר וישמעאל בפרשת וירא. הגר היא קטורה שהחזיר יצחק לאביו ולפיכך הלך לבאר לחי רואי. ראו כיצד ניתן לבאר זו את שמה בעקבות קריאת השם אל רואי ע"י הגר, בראשית טז יג-יד: "וַתִּקְרָא שֵׁם ה' הַדְבָר אֲלֵיהָ אֲתָה אֵל רְאִי ... עַל כֵּן קָרָא לְבָאֵר בְּאֵר לַחֵי רְאִי וכו'". ראו דברינו קטורה בפרשה זו.

⁷ את הפסוק "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" ראינו כבר בגמרא ברכות לעיל (ראו גם איך הוא נדרש בגמרא עבודה זרה דף ז ע"ב, לגבי השאלה אם קודם שואלים את הצרכים (רפאנו, ברוך עלינו וכו') ואח"כ מתפללים (שבח והודיה) או ההפך). בא המדרש שלנו ומוסיף גם את הפסוק "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי" מתהלים נה. פסוק זה מרחיב את ה"שיח" לשלוש התפילות ביום, לא רק בתפילת מנחה של יצחק.

⁸ לפני שנמשיך בשלוש התפילות, נבחן מדרש זה שמסביר מדוע ראה יצחק לתקן את תפילת מנחה. בעקבות העקידה מפחד יצחק ומבקש מהקב"ה שלא יעמיד אותו בניסיונות נוספים. כך גם אברהם עפ"י מדרש בראשית רבה נו יא: "השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה", וכך גם יעקב שמתקן תפילת ערבית במורא הלילה במנוסתו לחרן. לכל תפילה הסיבה שלה. אך מה הקשר למנחה? האם העקידה הייתה בשעת המנחה? קשר לאליהו בהר הכרמל?

תוספתא ברכות (ליברמן) פרק ג הלכה ו – החיזוק מספר תהלים

יכול יהא כוללן כולן בבת אחת? פירש בדוד שנאמר: "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה" - ערב זו תפילת ערבית, ובקר זו תפילת שחרית וצהרים זו תפילת מנחה.⁹

מסכת פסחים דף פח עמוד א – בית יעקב גובר

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגוי" (ישעיהו ב ג) - אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? אלא: לא כאברהם שכתוב בו הר, שנאמר: "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" (בראשית כב יד), ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה" (שם כד סג). אלא כיעקב שקראו בית, שנאמר: "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל" (שם כח יט).¹⁰

ספרי דברים פסקא כח – הכל קראו אותו הר

"ההר הטוב הזה והלבנון", הכל קראו אותו הר, אברהם קראו הר שנאמר: "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" (בראשית כב יד). משה קראו הר, שנאמר: "ההר הטוב הזה והלבנון" (דברים ג כה).¹¹ דוד קראו הר, שנאמר: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קודשו" (תהלים כד ג). ישעיה קראו הר, שנאמר: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' " (ישעיה ב ב). גויים קראו אותו הר, שנאמר: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' " (ישעיה ב ג).¹²

מסכת ברכות דף ו עמוד א – תפילה בבית הכנסת

תניא, אבא בנימין אומר: אין תפילה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: "לשמוע אל הרנה ואל התפילה" (מלכים א ח) - במקום רנה שם תהא תפילה.¹³ אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר: "א-להים נצב בעדת אל" (תהלים פב). ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם - שנאמר: "א-להים נצב בעדת אל".¹⁴

⁹ הרי לנו שוב הפסוק מתהלים נה ששיחה היא תפילה כללית, כל שלוש התפילות ביום הם "אשיחה" ולא רק תפילת מנחה. וכן הוא במדרש תהלים (בובר) מזמור נה: "ערב ובקר וצהרים אשיחה - אמר ר' שמואל מיכן שאדם צריך להתפלל שלש תפילות ביום". ובמילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויהי פרשה ב, מוזכר הפסוק בקשר עם צעקת בני ישראל בעומדם לפני ים סוף: "תפסו להם אומנות אבותם". לכך יש להוסיף פסוקים ומדרשים אחרים המקשרים את השיחה לתפילה. מי בעצב, כמו תהלים עז ז: "אֲזַכֶּרֶה נְגִינְתֵי בַלְיָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וְחַפְשֵׁי רוּחִי", ושלוש פסוקים קודם: "אֲזַכֶּרֶה אֱלֹהִים וְאֶהְמֶיָה אֲשִׁיחָה וְתַעֲטֹף רוּחִי סֶלָה" וכן באיוב ז יא: "גַּם אֲנִי לֹא אֶחְשֶׂה פִּי אֲדַבֶּרֶה בְּצַר רוּחִי אֲשִׁיחָה בְּמַר נַפְשִׁי"; ומי בשמחה וחגיגות: "הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה" (תהלים קמה ה). תפילה היא שיחה, בעצב כבשמחה, בקביעות - שלוש פעמים ביום, כבהזדמנות. והכל בא מיצחק אבינו שיצא לשוח בשדה. לעומת כל המדרשים והפסוקים הרבים האלה, ראו דברים רבה ב א: "עשרה לשונות נקראת תפילה: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול ופילול ותחנונים". האם במקרה נשמט מכאן השיח? ניפול ופילול כן ושיחה לא? אחרי כל הפסוקים הנ"ל?

¹⁰ ראו מדרש זה בהרחבה בפסיקתא רבתי פרשה לט וכן במדרש תהלים (בובר) מזמור פא: "משל למלך שהיה לו ג' אוהבים וביקש לבנות לו פלטין. הביא לראשון ואומר לו: מבקש אני לבנות פלטין, אמר ליה אותו אוהבו: זכור אני שהיה הר תחילה. קורא לאוהבו שני ואומר לו: מבקש אני לבנות לי פלטין. אמר לו: זכור אני שהיה מתחילה פלטין. אמר ליה: זכור אני שהיה מתחילה פלטין וקורא אותו על שמך. כך, אברהם ויצחק ויעקב היו אוהבים להקב"ה. אברהם קרא לבית המקדש הר, שנאמר: בהר ה' יראה (בראשית כב יד). יצחק קראו שדה, שנאמר: ראה ריח בני כריח השדה (שם כז כז). יעקב קראו בית עד שלא נבנה, שנאמר: אין זה כי אם בית אלהים (שם כח יז). אמר ליה הקב"ה: חייך, אתה קראתו בית עד שלא נבנה, ואני קורא אותו על שמך, שנאמר: לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב (ישעיה ב ג). ראו רש"י בגמרא חולין צא ע"ב שמדגיש שמדובר באותו מקום, הר המוריה, וההבדל הוא רק בשם שכל אחד נתן לו. אבל מה שנוגע למהות התפילה ומקומה, יש כאן הבדלים חשובים ושיטת יעקב היא המנצחת באופן ברור וחד (הגם שתפילתו עצמה, תפילת ערבית היא להלכה רשות). מתפללים בבית, לא בהר ולא בשדה, כפי שנראה בהמשך. ראו גם ההלכה שעדיף להתפלל מול כותל או קיר (ברכות ה ע"ב על סמך תפילת חזקיהו, ישעיהו פרק לח). ועדיין, יש הבדל בין שני "המפסידים", אברהם ויצחק. אברהם שקראו הר מתחבר לנכד, יעקב. הבית בנוי על ההר. ראו הפסוק הפותח את המדרש: "... לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגוי". וכן פסוק קודם בישיעיהו שם: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים יִכּוֹן יְהִיָּה הַר בֵּית ה' בְּרֵאשֵׁי הַיְּהוּדִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת". אבל מה אירע לשיחת השדה של יצחק?

¹¹ לבנון הוא כינוי לבית המקדש.

¹² בעקבות הפסוקים שהבאנו בהערה 8, הנה גם במדרש זה הבית הוא העיקר, אבל מקומו על ההר - יעקב נשען על אברהם. "יעקב אשר פדה אברהם". מהשדה - לשוח בשדה של יצחק - נעלם או נחלש במרוצת הדורות.

¹³ מהי אותה רינה שקדמה לתפילה וממנה לומדים? רש"י שם: "שירות ותשבחות שאומרים בנעימת קול ערב". מניין הם באו? אולי משירת הלויים בבית המקדש, או מאמירת הלל. עכ"פ, הרי לנו ששירות ותשבחות (פסוקי דזמרא) קדמו לתפילה (שמונה עשרה) ובית הכנסת היה תחילה מקום "שירות ותשבחות" קודם שהפך למקום תפילה.

¹⁴ מבית אל שקראו יעקב, לעדת אל שקורא דוד לכל התכנסות של עשרה מתפללים בבית הכנסת, במקום קבוע ומיועד לתפילה. בהמשך הגמרא שם מסתפקים אמנם גם במספרים נמוכים יותר: שלשה, שניים ואפילו אחד (לעיסוק בתורה ולדין), אבל בעשרה "קדמה שכינה ואתיא". ובהמשך הגמרא שם מאמרים רבים בעניין חשיבות התפילה בבית הכנסת: "כל הרגיל לבוא לבית הכנסת ולא בא יום אחד - הקב"ה משאיל בו" (רש"י שם: מה טיבו של פלוני, למה לא בא?) וכן: "בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא

אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א – החוזרים ממלאכתם בשדות

אדם בא ממלאכתו בערב, אל יאמר אלך לביתי אוכל קמעה ואשתה קמעה ואישן קמעה ואח"כ אקרא קריאת שמע ואתפלל. ואנסתו שינה ונמצא בטל מקריאת שמע ומן התפילה. אלא כיון שבא אדם ממלאכתו, ילך לבית הכנסת. אם היה רגיל לקראות – קורא, לשנות – שונה ואח"כ קורא קריאת שמע ומתפלל. וילך לביתו ויאכל פתו ויישן.¹⁵

ראש השנה לג ע"ב – סוף המסכת לה ע"ב – העם שבשדות

כשם ששליח צבור חייב – כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר: שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתו. אמר רבי שמעון חסידא: לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, מאי טעמא – משום דאניסי במלאכה, אבל בעיר – לא.¹⁶

ברכות דף לד עמוד ב – להתפלל בבית שיש בו חלונות

ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות, שנאמר: "וְכִי תִּפְתָּח לְךָ פֶּתִיחַתָּה נֶגֶד רְשָׁעִים" (דניאל ו יא). אמר רב כהנא: חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. רש"י: חלונות – שגורמין לו שיכוין לבו, שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע. דמצלי בבקתא – בבקעה, שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך, ולבו נשבר.¹⁷

מצא בה עשרה – מיד הוא כועס, שנאמר: מדוע באתי ואין איש, קראתי ואין עונה. "כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל – נקרא שכן רע". ורבים רבים אחרים שלא נוכל למנותם. בקצרה, שיטת יעקב שקראו בית הלכה וכבשה את ההגמוניה במרוצת הדורות. תחילה בבית המקדש, שם עומד שלמה בתפילתו בחנוכת הבית (מלכים א ח, דברי הימים ב ו) ומזכיר את התפילה בהקשר עם בית המקדש (לצד עבודת הקורבנות – "לשמוע אל הרינה ואל התפילה") ואחרי החורבן בבית הכנסת, מקדש מעט. ומהאמירות לעיל המזרזות לבוא אל בית הכנסת ולקיים שם מנין, נראה שהיה זה תהליך איטי והדרגתי. (יש אומרים שהיו בתי כנסת עוד לפני הבית, ראו סוכה פרק ג משנה יג, תוספתא סוכה פרק ד הלכה ה, אבל לא ברור למה בדיוק שימש בית כנסת זה וכבר נכתבו על כך מאמרים רבים). אמנם, לעתים מי שקשה לו לבוא לבית הכנסת לא בא (ראו ברכות ז ע"ב: "אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי? אמר ליה: לא יכילנא"). יש אפילו שהעדיפו להתפלל במקום לימוד תורה ביחידות מאשר בבית הכנסת בציבור (ברכות ח ע"א: "רבי אמי ורבי אסי, אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריה, לא מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוו גרסי"). אבל דבר אחד ברור. השדה נעלם. גם כשחבר בית אל שקראו יעקב, הבית – שיטת יעקב – נמשך.

¹⁵ מי התפלל בשדה? מי שעבד בשדה (ברכות פרק ב משנה ד). בעיקר תפילת שחרית (אברהם) ומנחה (יצחק) משום שעבדו מנהג ועד השקיעה. אבל כשחזרו לפנות ערב למקום ישוב, הקפידו להתפלל בבית כיעקב (שוב, דווקא ערבית שלא נפסק להלכה אם היא חובה או רשות). ולא רק תפילה, אלא גם מקום לימוד תורה. וזו תוספת חשובה שהוסיפה משקל רב לבית הכנסת. מקום בו מתכנסים: לתורה, לשמייעת הדרשה, לקריאה בתורה ועוד. אולי אנחנו שומעים כאן גם את המעבר להתיישבות בעיר ובכפרים הגדולים, מעבר גם בכלכלה מעבודת האדמה במרכז, לכלכלה עירונית של בעלי אומנויות ומסחר.

¹⁶ מחלוקת חכמים ורבן גמליאל שהתחילה בתפילת ראש השנה שברכותיה מרובות ואין האנשים בקיאים בה, גולשת במהלך הסוגיה בגמרא שם לתפילות כל ימות השנה. והרבו הראשונים לדון בסוגיה זו, בפרט בשיטת רבן גמליאל, שמשמע בגמרא שהלכה כמותו, לפיה שליח הציבור מוציא את הציבור ידי חובתו וכל תפילת היחיד איננה אלא כדי לתת לשליח הציבור זמן שיסדיר את תפילתו: מתי פוטר רבן גמליאל ואת מי. ראו למשל דברי הרשב"א: "לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאניסי – פירוש, לא פטר אותן שלא באו לבית הכנסת ולא שמעו סדר הברכות מפי שליח ציבור, אלא אותן שבשדות. אבל עם שבעיר דלא אניסי ולא אתו לבי כנישתא, לא מפיך להו שליחא דציבורא. ומכל מקום, אותן שהן בבית הכנסת פטר כיון דשמעו מפי שליח ציבור וכדאמרו ליה לרבן גמליאל: לדברך מפני מה צבור מתפללין (למה היחיד אומר תפילת שמונה עשרה?) דאלמא לדברי רבן גמליאל אין צבור צריכין להתפלל כלל אלא כדי שיסדיר שליח ציבור את תפילתו". בקצרה, שליח הציבור פוטר את אלה שלא יכולים לבוא וכן את אלה שבאו ואינם בקיאים (או אפילו בקיאים וטעו). אבל אין הוא מוציא ידי חובה את אלה שגרים בעיר ונתעצלו לבוא לבית הכנסת. מה שחשוב לענייננו, הוא הביטוי "עם שבשדות". תפילת יעקב פוטר את תפילת יצחק ומסוככת עליה. העיקר הוא המרכז, בבית במקום ישוב. ממנו מוקרנת התפילה לטבע ולשדות. ועדיין, מי שבשדה ויודע להתפלל, יכול ואף חייב כמובן. אבל יוצא ידי חובתו בתפילת אנשי העיר שמתפללים ב"בית" – בבית הכנסת. ראו "העם שבשדות" גם לעניין קבלת שבת, מסכת שבת דף לה ע"ב: "תנו רבנן, שש תקיעות תוקעין ערב שבת: ראשונה להבטיל את העם ממלאכה שבשדות, שניה – להבטיל עיר וחנויות, שלישית – להדליק את הנר וכו'". ראו שם.

¹⁷ ראו טור אורח חיים סימן צ וכן בשולחן ערוך שם שפסק בעקבות גמרא זו: "לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר". ובתוך בית הכנסת, עדיף להתפלל מול כותל או קיר. ומה לגבי עוברי דרכים? ראו קיצור שולחן ערוך סימן יח סעיף ח: "לא יתפלל במקום פרוץ כגון בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות, חלה עליו אימת המלך, ולבו נשבר ונכנע. ואם הוא בדרך מותר לו להתפלל בשדה, ואם אפשר לו, יתפלל בין האילנות". אז מה קבלנו כעת? לא רק שהעיר – הבית מתפללים עבור העם שבשדות, אלא שאסור להתפלל בשדה, לפחות לכתחילה, ויש לעשות כל מאמץ להגיע למקום ישוב ולהתפלל שם. ואם כבר בשדה, אז במקום הכי סגור שניתן, "בין האילנות" שהוא דמוי בית. ראו ר' יוסי שנכנס להתפלל בחורבה כשהיה בדרך וסיכן את עצמו (ברכות ג ע"א). ומה נעשה עם "לשוח בשדה" של יצחק? ראו תוספות בגמרא בברכות שם ששואל איך נסדיר את אמירתו של רב כהנא "חציף עלי מאן דמצלי בבקתא" עם יציאתו של יצחק לשוח בשדה? והוא מתרץ שהשדה שהתפלל בו יצחק היה בעצם הר המוריה (ראו שוב רש"י חולין בהערה 8 לעיל שבעצם שלושת האבות התפללו באותו מקום – הר המוריה – וההבדל הוא רק בשם שקראו לו). אבל אפשר גם ללכת בדרך "פשוטו של מדרש" שיצחק התפלל בשדה ואכן זה החידוש של יעקב שהעביר את התפילה לבית ומאז שנבנה בית המקדש ואחריו בתי כנסת, הלכה ונחלשה שיטת יצחק. אבל על יצחק עצמו, אין להקשות.

משנה מסכת ברכות – המשכימים למלאכה

פרק ב משנה ד: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאי לעשות כן בתפלה:
פרק ד משנה ה: היה רוכב על החמור ירד, ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו, ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים: 18

זוהר כרך ב (שמות) פרשת בא – שבח השדה

"ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" - וכי לא הוה ליה ביתא או מקום אחר להתפלל? אלא אותה השדה היה אשר קנה אברהם סמוך למערה, דכתיב (שם כג) השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת ובשעתא דהוה יצחק עאל גביה חמא שכינתא עליה וסליק ריחין עלאין קדישין ובגיני כך הוה מצלי תמן וקבעיה לצלותיה. 19

יצחק הוא איש השדה

פירוש רשב"ם: "לשוח בשדה - כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו"
בראשית כו יב: "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׂנְהָ הַהוּא שְׁעָרִים וַיִּבְרְכֵהוּ ה' "
בראשית רבה סד ג: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ" - עשה שְׂכֻנָּה בארץ ישראל: הוי נוטע, הוי זורע הוי נציב ... "שכון בארץ" - שִׁפְן את השכינה בארץ
בראשית כז כז: "וַיִּגְשׁ וַיִּשָּׂק לוֹ וַיִּרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו וַיִּבְרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רֵאָה רֵיחַ בְּנֵי כְרִים שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכּוֹ ה' " 20

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: ברוב המכריע של המקורות: גמרות ברכות (כו) ופסחים (פח), בראשית רבה סח ה, תנחומא חיי שרה, תנחומא בובר מקץ ועוד, נזכר הפסוק "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" כמקור ואסמכתא לתפילת מנחה ולשדה כמקום תפילה. אבל בפסיקתא רבתי לט למנצח על הגיתית, מצוטט כאסמכתא הפסוק מברכת יצחק ליעקב (המתחזה לעשו): "ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה' ". אם לא נאמר שיש כאן טעות המעתיקים והמלבה"דים, נראה שחריג זה הוא יוצא דופן ומתחבר היטב לזוהר שלהלן.

דף זה מוקדש לחיילי צה"ל וכוחות הביטחון שבשדות "העומדים על משמר ארצנו וערי אלוהינו". תפילתו של יצחק אבינו שלימדנו את סוד שיח התפילה בשדות, תגן עליהם מכל רע ותעטרם בכתר ישועה וניצחון, וישונו במהרה לבתיהם ולחיק משפחותיהם.

18 נראה בפשטות שמדובר על משכימי קום שמתחילים במלאכתם עוד לפני עלות השחר והנץ ומדובר כאן בקריאת שמע ותפילה של שחרית. לעיל ראינו שבסוף היום עדיף שהעובדים בשדות יסיימו את עבודתם בשדה ויבואו לבית הכנסת, כאן המצב הפוך. הפועלים ובעלי המלאכה שמשכימים קום (כאברהם בפרשה שעברה), יתפללו ויאמרו קריאת שמע בשדות – במקום עבודתם. אם לעיל, בסוף יום העבודה, אמרנו ש"תפילת יעקב פוטרת את תפילת יצחק ומסוככת עליה", כאן נאמר שתפילת יצחק בשדה הפתוח "מסוככת" על תפילת שחרית של אברהם.

19 וכי לא היה ליצחק בית (אוהל) להתפלל בו? אלא שמצא בשדה, הוא שדה מערת המכפלה (מקום קבורת אמו!), ריחות עילאיים וקדושים שמסמלים את השכינה. השכינה מתגלמת בטבע הפורח והזוהר. ראו גם תיקוני זוהר תקונא שתין ותשע דף קא עמוד א: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב - נפק לגבה לחקלא בגין דאתמר בה: מי יתנני במדבר מלון אורחים". הקבלה, ובעקבותיה החסידות, הוציאו את התפילה חזרה לטבע וחיידשו את שיטת יצחק אבינו "לשוח בשדה", אם ביחיד ואם במנין: "חקל תפוחין קדישין", תפילת קבלת שבת בצפת של האר"י ותלמידיו שיצאו לבקעה ועוד. הנושא הוא מקיף ורחב ואין אנו בקיאים בו, מה גם שהיריעת הדף הולכת וצרה. עכ"פ, שימו לב לסימוכין של הזוהר, לא רק מיצחק, אלא גם מירמיהו שרוצה לברוח למדבר "מי יתנני במדבר מלון אורחים". זאת ועוד, אפילו הביטוי "העם שבשדות" הופך בחסידות את פניו ומשנה כיוון לגמרי. ראו ספרו של הרב זיון, סיפורי חסידים, הוצאת בית הלל ירושלים, עמ' 74-5, הסיפור על החסיד שנסע לבעש"ט ליום הכיפורים ולא הגיע ונאלץ לעשות את יום הכיפורים בשדה. וכשהגיע במוצאי יום הכיפורים למזימבוז, עירו של הבעש"ט, קדמו הבעש"ט ואמר לו: "דע לך שמן השמים עכבוך, כי היית צריך בתפילתך להעלות את תפילת העם שבשדות". סיפור זה מופיע גם בספרו של פנחס שדה, סיפורי הבעש"ט, כרתא, 1987, עמוד 177. ואולי הדברים קשורים ל"שירת העשבים" וכל מה שכתוב בתפילה בטבע ועם הטבע. כל המאיר עינינו בסוגיה קבלית/חסידית זו יבורך.

20 נחזור למקרא ונחבר את "לשוח בשדה" של יצחק בפרשתנו עם תיאור דמותו וחיינו בפרשה הבאה עלינו לטובה. יצחק הוא 'איש השדה', עובד אדמה ומתפרנס ממנה (בניגוד לאברהם ויעקב שהיו בעיקרם רועי צאן) ומחדש את הברכה השנייה של ברכת המזון: "על הארץ ועל המזון" (אבות דרבי נתן, בדברינו **ברכת המזון** בפרשת מסעי), מחדש מעשרות מפרי האדמה ואינו יורד מהארץ (שוב בניגוד לאברהם ויעקב). וכבר הרחבנו לדון בדמותו של יצחק בדברינו **יצחק אבינו** בפרשת תולדות. איש הארץ והשדה גם מחדש את תפילת השדה.

